

ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASI (1)

Prof. Dr. Mustafa A. AYSAN
İ.Ü. İşletme Fakültesi
Finansal Muhasebe Kürüsü

Atamızın asker ve kumandan, devlet kurucusu ve yöneticisi, toplumsal ve siyasal önder olarak büyük dehası bütün dünya ülkelerinde kabul görmüş bulunmaktadır. Görüşleriyle ilgili son araştırmalarımız, O'nun ekonomik kalkınma alanında da dehasının ışıklarını yansıtan bir ekonomik kalkınma modeli geliştirdiğini, uyguladığını ve büyük ekonomik sonuçlar aldığını göstermektedir. Dünyanın ezilen uluslarına bağımsızlık konusunda verdiği büyük örnekle birlikte, dünyanın ekonomik ve toplumsal kalkınmada geri kalmış ülkelerine bir kalkınma modeli örneği de vermiştir. Bu ekonomik kalkınma modeli, 50 yıl önce yapılmış olsa da bugünkü bilgilerimizle dahi bizlere ve dünyanın gelişmekte olan ülkelere daha yüzyıllar boyu yol gösterici özellikler taşımaktadır. Hattâ kişisel inancım odur ki O'nun ekonomik kalkınma modeli, kapitalist, ya da sosyalist ekonomi uygulamalarıyla kalkınmış ülkelere de ışık tutucu özellikler taşımaktadır. Özellikle toplum refahının bölgeler ve kişiler arasında dengeli dağılımı açısından türlü güçlükleri olan gelişmiş ekonomileri yönetenler «Kemalist Ekonomi Modeli»nden önemli yararlar sağlayabilirler. Bu özelliklerle Atatürk'ün ekonomi politikası, uygulaması ve uygulamada aldığı sonuçlar, gelişmiş, gelişmemiş, sosyalist, kapitalist bütün ülkelerin ve özellikle ülkemizin devlet ve siyaset adamları ve liderleri, politikacıları, kalkınma plânları ve ekonomik politikayı saptayan yönetici ve uzmanlarınca önemle incelenmelidir; bu incelemelerin dünyanın kıt doğal kaynaklarının iyi kullanılmasını sağlamak açısından insanlık yararına büyük sonuçlar vermesi beklenmelidir.

Üzülerek belirtmek gerekir ki, Atatürk'ün ekonomi politikasının bu özellikleri, ülkemizde iyi incelenmemiş ve dünyaya iyi anlatılmamıştır. Fakültemizde bir süredir yapılan araştırmalarımız, bu boşluğu doldurmak amacını gütmektedir. Bu konuşmada bu araştırma sonuçlarının bir özetini sunmak istiyorum.

Atatürk'ün ekonomi politikası, hiç kuşkusuz, yüceltilmesi için ömrünü ve herşeyini verdiği Türk ulusunun büyük ekonomik kalkınma ihtiyaçlarını

(1) 10 Kasım 1979 Cumartesi günü İstanbul Üniversitesince düzenlenen Atatürk'ün 41'inci ölüm yıldönümü töreninde yapılan konuşma.

dan doğmuştur. Ama o, her alanda olduğu gibi, ekonomi alanında da ulusunun büyük ihtiyaçlarına en kısa sürede en etkin biçimde cevap verecek ve ekonomimizi yönetenlere uzun yıllar ışık tutacak bir ekonomik kalkınma doktrin ve modelini yaratmış, bu modeli uzun yıllar uygulamış, pek çok engeli aşarak büyük sonuçlar elde etmiştir. «Demokratik düzen içinde dengeli ve hızlı bir plânlı karma ekonomi» düzeni olarak tanımlayabileceğimiz bu kalkınma modeli, günümüzün büyük iktisatçıları tarafından geri kalmış ülkelere önemle tavsiye olunmaktadır. Bu kalkınma stratejisi, dünya iktisatçıları tarafından ancak İkinci Dünya Savaşı sonunda ve özellikle 1960'larda geri kalmış ülkelerde uygulamaya konabilmiştir. Atatürk'ümüz demokratik düzen içinde ekonomik plânlama görüşünü, daha İstiklâl Savaşının barut kokuları dağılmamışken, 1922 yılının Mart'ındaki Millet Meclisini açış nutkunda söylemiştir. Bilindiği gibi bu görüş, sözde kalmamış, Atatürk, pazar ekonomisi içerisinde Dünya'da ilk defa, 1933 - 37 Birinci Sanayi Plânını yaptırarak uygulamaya koymuştur. O tarihte dünyada bundan başka bir tek plânlı kalkınma çabası vardır: 1928'de uygulamaya konan Sovyet Rusya'nın merkezî planı.

Plânlı kalkınma uygulamasına geçmeden önce Atatürk zamanın yerli ve yabancı uzmanlarına hazırlatılan ekonomik raporları, zamanında uygulanan kapitalist ve sosyalist kalkınma doktrinlerini özenle incelemiş ve sonunda kendi modelini ortaya koymuştur. Bu ekonomik kalkınma modelinin en özlü ifadesi, O'na aittir :

«Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19'ncu asırdanberi sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur : Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve en geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmağını gözönünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak.»

Atatürk, bütün ömründeki gelişkisiz söz ve davranışlarını ekonomi politikasını saptarken de yinelemiştir. Yukarıdaki sözler, İzmir Fuarı'nın 1935'teki açılışı nedeniyle zamanın İktisat Vekiline Atatürk tarafından verilen özel notta yazılı olan sözleridir. 1930 - 1936 yılları arasında çok kez yinelediği bu ekonomi anlayışı, 1930'da «Vatandaş İçin Medenî Bilgiler» kitabına, 1930'laun başında C.H.P. Programına, 1937'de Anayasa İlkeleri arasına ve İkinci Sanayi Plân'ın önsözüne de girmiştir. Daha önce çok aktarılmış olan bu sözlerin, ekonomi alanında bir ekolün kurucusu olan Büyük İngiliz İktisatçısı John Maynard Keynes'in 1936'da yayınlağı ünlü kitabındaki şu sözlerle karşılaştırılması gerekir :

«Sermaye mallarının marjinal verimini uzun süreli görüş ve sosyal fayda açısından hesaplayacak durumda olan devletin, yatırımları doğrudan doğruya düzenlemesini görmek isterim.»

Atatürk'ün Sosyalizm ve Kapitalizmin ikisini de reddederek bir üçüncü ekonomik kalkınma yolunu saptayan yukarıdaki sözleri Keynes'in konu ile ilgili sözlerine çok benzemektedir. O'nun büyük bir önsezi ve uzun çalışma, tartışma ve denemelerle yarattığı kalkınma modelinin, yukarıda belirtilen ideolojik felsefesi, stratejisi, belirli politikaları ve bu politikalarını belirli uygulama araçları vardır. Zamanımızda gelişmemiş ülkelere ekonomik kalkınma modelleri öneren bütün bilimsel çalışmalarda, modeller bu öğelerden oluşmaktadır.

1922 - 1938 yılları arasında bütün öğeleri ile ve bir sistem yaklaşımı içinde örülen bu plânlı kalkınma stratejisinin temel özelliklerini anlatan Atatürk öğütlerini, bu konuşmanın sınırları içinde aktarma olanağı yoktur. Ekonomik kalkınma konularına büyük ağırlık veren T.B.M.M.'ni açış konuşmaları ve o yılların ekonomik tarihini inceleyen eserler içinde bu özelliklerin ayrıntılarını açık seçik saptama olanağı vardır. Atatürk'ün söz ve eylemlerinden çıkardığımızı göre, plânlı kalkınma çabasının amaçları şöyle saptanmıştır :

1. Toplumun bütün kesimlerinde çalışan kişilere iş sağlamak (çağdaş iktisatçıların deyimiyle tam istihdamı sağlamak).
2. Hızlı ve dengeli sermaye birikimini sağlamak,
3. Dış ödemeler dengesini sağlamak,
4. Dengeli gelir dağılımını sağlamak,
5. Enflasyonsuz yüksek kalkınma hızına ulaşmak,
6. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermek (Dengeli bir bölgesel kalkınma).
7. Özel girişimin gelişmesine öncülük etmek,
8. Hızlı teknolojik gelişme için yabancı sermaye ile işbirliği yapmak.

Bu amaçlara ulaşılması için Atatürk aşağıdaki stratejileri saptamış ve uygulamıştır :

1. Kişisel girişim (Ferdî teşebbüs) gücünün korunması ve desteklenmesi gereklidir. Bu strateji, demokratik rejimin temel koşulu ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmanın en etkin yollarından biridir.

2. Ekonomik kalkınmanın temelinde, «Ferdî Teşebbüs ve Menfaatin» bulunması, doğal bir olgu olarak kabul edilmelidir.

3. Devlet, ekonomik faaliyete doğrudan yatırımlar yaparak ve girişimci olarak katılmalıdır. Ancak, devletin bu tür faaliyetlerinin, kişisel girişim gücünü engelleme noktasına getirilmesi önlenmelidir.

4. Devletin ekonomik faaliyetine sınır çizilmesi, hükümetlerin temel görevlerinden biri olmalıdır. Bu sınır zaman içinde değişecektir. Hükümetlerin temel görevi, bu sınırı zaman içinde değiştirmek olmalıdır.

5. «Devletçilik Politikası»nın katı ve verimsiz bir «Devlet Kapitalizmi» düzenine dönüşmesi önlenmeli, bunun için devletin girişimde bulunduğu alan ve bölgeler geliştikçe, devlet işletmeleri halka devredilmeli; elde edilen fonlarla gelişmemiş alan ve bölgelerde yeni devlet girişimleri kurulmalıdır.

Özetle, hızlı, dengeli ve plânlı ekonomik kalkınmanın araçlarından olan özel girişim işletmeleri ile devlet işletmeleri, birbirinin rakibi olarak değil, tamamlayıcısı olarak bu amaca yöneltilmelidir. Bu yöneltilmenin yapılması sorumluluğu hükümetlerin temel görevidir. O'nun ekonomi politikasında dörtlü bir temel denge görüşü vardır.

Atatürk'ün Maliye Politikası : Bütçe Dengesi

Yukarıdaki ekonomik kalkınma amaçlarına ulaşmak için kullanılacak üçüncü araç, Maliye Politikasıdır. Atatürk'ün Maliye Politikası'nın Temel Özellikleri şöyle özetlenebilir :

1. Devlet Hazinesi'nin yurt içinde ve yurt dışında güçlü ve güvenilir olması temel koşullardan biridir. Ekonomik bağımsızlığı sağlamanın başka yolu yoktur.

2. Bunun için Devlet Bütçelerinin denk veya fazla ile kapanması gereklidir. Nitekim, Atatürk döneminin bütçesi yapılabilen 1924 - 1938 yılları arasındaki 11 bütçenin kesin hesabı denk bağlanmış, 3'ü fazla vermiş, sadece 1'i açıkla kapanmıştır.

3. Vergilerin, halkın ödeme gücünü aşmasını önlemek, hükümetlerin temel görevidir. Bunun için devlet gelirleri artışının, halkın gelir düzeyindeki artışlarla oranlı arttırılmasına özen gösterilmelidir. Atatürk döneminde halkın yakındığı ağır vergilerin tümü kaldırılmış, daha çok kazanç ve servet gücüne dayanan vergiler getirilmiştir.

4. Ekonomik etkileri ve özellikle üretim üzerindeki etkileri olumsuz olan bütün vergülerin kaldırılması, böyle etkileri olabilecek vergilerin kon-

masının önlenmesi şarttır. O'nun döneminde üretim üzerinde olumsuz etki yapan hemen bütün vergiler kaldırılmıştır.

Atatürk'ün Para Politikası : Kaynak ve Harcamalar Dengesi

1. Ekonomik kalkınmayı hızlandıracak yatırımlar, bütçe fazlalarından, devlet tekelleri gelir fazlalarından ve iç ve dış borçlanmadan sağlanan fonlarla finanse edilmelidir. Atatürk döneminin kaynak ve harcamalarıyla ilgili olarak elde edilen bilgileri, bu ilkenin de eksiksiz uygulandığını göstermektedir.

2. Yatırımların ve diğer devlet harcamalarının finansmanı için T. C. Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmamalıdır; enflasyon kesinlikle önlenmelidir. Atatürk döneminde reel olarak yılda % 4-6 oranında saptanan yıllık kalkınma hızı elde edilmiş olmakla birlikte, enflasyon yapılmadığı saptanmıştır.

3. Tedavüldeki banknot hacminin ölçsüz artışı önlenmelidir. Atatürk döneminde 1919'da 158 milyon TL. olan tedavüldeki banknot hacmi, 1938'de sadece 194 milyon TL. sına yükselmiştir. 20 yılda % 20 oranındaki bu artış, kalkınma hızının çok altındadır.

4. Paranın iç ve dış değeri arasında yakın bir bağ vardır. İçerdeki enflasyon, paranın dış değerini düşürecektir. Bu nedenle, dışarda güçlü bir Türk Lirası'nın korunması için, yurt içinde enflasyon önlenmelidir. Atatürk döneminde Türk Lirası, 1929'a kadar değer kaybetmiş ama ondan sonra sürekli değer kazanmıştır. İngiliz sterlini karşısında Türk Lirası'nın değeri 1921'deki 620 kuruşluk seviyesine 1938'de ulaştırılmıştır.

5. T.C. Merkez Bankası ve Türk Bankacılık Sistemi güçlendirilmeli ve gücünün korunması sağlanmalıdır. Atatürk döneminde, hisselerine halkın katılmasıyla kurulan T.C. Merkez Bankası'nın altın mevcudu 1931'de 6127 kilodan, 1938'de 26190 kiloya ulaştırılmış, çoğunluğu yabancı bankalar elinde olan banka mevduatının çoğunluğu 1938'de, birini de kendi kurmuş bulunduğu Türk bankalarına geçmiştir.

6. Yatırımlar için sağlıklı kaynak yaratmak amacıyla halkın tasarrufa özendirilmesi ve küçük sermayelerin büyük yatırımlara dönüşmesi için bir finansal yapının geliştirilmesi gereklidir. Atatürk döneminde uygulanan Milli İktisat ve Tasarruf Hamlesi, Türkiye İş Bankası'nın kurulması ve benzeri önlemler, bu amaca yöneliktir.

Atatürk'ün Dış Ekonomik İlişkiler Politikası : Ödemeler Dengesinin Korunması

1. Yabancılara karşı girişilen yüklenimler, aksatılmadan yerine getirilmeli; bunun için dış ödemeler dengesi sağlanmalıdır. Bu denge, tam bağımsızlığın temel koşuludur.

2. Ödemeler dengesinin sağlanabilmesi, dış ticaret dengesinin sağlanabilmesine bağlıdır; bunun için halkın tüketimi Yerli Mallara yönltilmeli, böylece canlandırılacak yerli üretim karşısında halk tasarrufa özendirmeli, böylece elde edilecek mal fazlaları, ihracatı arttırmak için kullanılmalı ve dış ticaret dengesi sağlanmalıdır.

3. Enflasyonun önlenmesi dış ödemeler dengesinin sağlanması açısından da önemlidir.

Atatürk'ün Yatırım Politikası : Özel Kesim ve Devlet İşletmeleri Arasında Dengeli Gelişme

1. Hükümetlerin önemli görevlerinden biri, devlet harcamaları için önceliklerin saptanmasıdır. Atatürk, bu öncelikleri şöyle saptanmıştır :

- a. Ülkede asayiş ve huzurun sağlanması (Adalet ve Güvenlik Kuvvetlerinin ihtiyaçları).
- b. Ulusal Savunma ve Dış İşleri.
- c. Ulaştırma.
- d. Milli Eğitim.
- e. Sağlık.
- f. Sosyal Güvenlik.
- g. Ziraat, ticaret, zenaate dair iktisadî işler.

O'na göre devlet bütçesi olanakları, yukardaki sıraya göre kullanılmalı ve devletin ilk iki sıradaki temel işlevlerinin bütün ihtiyaçları karşılandıktan sonra diğer işlere harcama yapılmalıdır. Görüldüğü gibi alt - yapı yatırımları dışındaki diğer ekonomik işler, en son öncelik sırasındadır.

2. Bu temel işlevler için fon tahsisi yapıldıktan sonra, devletçe elde edilebilecek sağlıklı kaynaklar, iktisadî işlere şu öncelik sırasıyla tahsis edilmelidir :

- a. Bayındırlık (Yukardaki listede üçüncü sıradadır).
- b. Tarım ve öncelikle sulama projeleri.

- c. Tarımsal Endüstri.
- d. Ağır Sanayi
- e. Hafif Sanayi, Ticaret, Hizmetler.

3. Bu yatırımların yapılabilmesi için özel girişimler ve devlet girişimleri elbirliği ile yatırımların gerçekleştirilmesi amacına yöneltilmelidir. Devlet işletmelerinin bu alandaki işlevi, özel kesim girişimcilerine öncülük etmek ve yol göstermektir.

4. Bunun için devletçe kurulacak Ticarî - Sinaî amaç taşıyan işletmelerin şu ilkelerle çalışmaları gereklidir :

a. Bu kuruluşlar yatırımları için kaynak yaratmalı ve bu kaynaklardan özel girişim işletmelerini de yararlandırmalıdır.

b. Pazar ekonomisi kurallarına göre ticarî bir şirket gibi çalışmalı ve uzun sürede kâr etmelidirler.

c. Devlet işletmeleri çeşitli nedenlerle özel kesim girişimcilerine çekici gelmeyen alanlarda (Gelişmemiş ekonomik faaliyet alanlarında, ya da geri kalmış bölgelerde) yatırım yapmalı, o alanı, ya da bölgeyi geliştirip özel kesim girişimcilerine ve halka çekici hale koyduktan sonra, hisselerini halka devretmelidirler.

SONUÇ

Atatürk'ün ekonomi politikasının temelinde bu dörtlü denge görüşü vardır. Özel İşletme - Devlet İşletmesi dengesi; devlet bütçesi dengesi; kaynak - harcamalar dengesi; dış ödemeler dengesi. Son yıllardaki ekonomik uygulamamızın, bu dörtlü dengeden Atatürk'ün ekonomi politikasından ne kadar uzaklaştığını söylemeye bile gerek yoktur. İçinde bulunduğumuz ekonomik çıkmazların temel nedeni bu dörtlü denge görüş ve uygulamasından uzaklaşmış olmamızdır. Bu çıkmazdan kurtulmanın çaresi ise, O'nun ekonomi politikasına dönülmesidir. Atatürk'ün ekonomi politikasının devlet, siyaset ve bilim adamlarımız, uzmanlarımız ve ekonomi politikasını saptayan yöneticilerimiz tarafından iyi incelenmesi, anlaşılması ve uygulanması, bizi bu çıkmazlardan kurtaracaktır. Çağdaş ekonomik sorunlarımız da yol gösterici, ışık tutucu, görüşleri nedeniyle O'na şükran borcumuz olduğunu söylemek isiyorum. O'na aslında insanlığın da şükran borcu vardır.